

Bibliás ébredési mozgalom Pest-Budán az 1830-40-es években

A történelem folyamán a Biblia-terjesztés sokáig nem valósulhatott meg tömeges méretekben. Ennek okai a következők voltak: 1. A nyomtatott kiadványokhoz, könyvekhez csak drágán lehetett hozzájutni. Bár a 16. században elkezdtek lefordítani a Bibliát különféle nemzeti nyelvekre, ám az emberek nem tudták megfizetni a kiadványokat, szinte luxuscikknek számított a nyomtatott könyv. 2. A római egyház hosszú időn át nem támogatta a Biblia terjesztését. Elég, ha ugyanebből a századból csupán IV. Pál pápa (1555–1559) tevékenységét említjük meg, aki megalkotta az *Index Librorum Prohibitorumot*, a tiltott könyvek jegyzékét, amely listán a Biblia számos nemzeti nyelvű fordítása szerepelt. Római katolikus - vagy éppen más vallású - hívőnek tehát nem volt ajánlatos kézbe vennie ezeket a kiadványokat. 3. A Biblia tömeges terjesztésének ügye mellé különös módon maga a protestantizmus sem állt oda igazán. Péter Katalin kiváló tanulmányában¹ bizonyítja, hogy például már a reformátorok nemzedékében sem volt egyöntetű vélemény a tekintetben, hogy szükséges illetve helyes-e a hívőknek egyénileg olvasniuk a Szentírást. Aggódva amiatt, hogy a hívek a saját maguk elgondolása szerint kezdik magyarázni az Írást, többen - közöttük Kálvin is - a Biblia helyes magyarázatára helyezték a hangsúlyt, s nem szorgalmazták a hívek általi olvasást és a Biblia-terjesztést sem.

Áttörés ezen a területen - Magyarországot is beleértve - csak a 18-19. század fordulóján történt. 1799-ben alakult meg a Vallásos Traktátus Társaság, majd 1804-ben a Brit és Külföldi, 1816-ban pedig az Amerikai Bibliatársulat. A társulatok fő célja a Biblia tömeges méretekben történő terjesztése volt. A Brit és Külföldi Bibliatársulat (BKBT) adománya segítségével pedig Magyarországon is létrejöhett egy szervezet: 1811-ben megalakult a Magyar(országi) Biblia Intézet. A létrejött intézetről keveset tudunk, de annyi bizonyos, hogy 1811 és 1816 között több nyelven nyomtattak Bibliákat. 1816-ban a BKBT megpróbálkozott egy nemzeti Biblia-társulat létrehozásával, de az osztrák kormányzat és a Vatikán határozott ellenállása miatt ez meghiúsult. (Ez év júniusában még egy pápai bullát is kiadtak a BKBT munkája ellen.) Többévnnyi sikertelen próbálkozás után 1828-

ban tudta folytatni munkáját a társaság, és erőfeszítéseik eredményeképpen 1832-ben kiadták Sárospatakon a Károlyi-fordítású Bibliából az Újszövetséget.²

A fordulatban – és egyben az 1832-es Újszövetség-kiadásban – nem kis szerepe volt egy magas rangú támogatónak: Mária Dorottya, József nádor harmadik felesége hosszú időn keresztül intenzíven támogatta a Biblia-terjesztés munkáját. Mária Dorottya württembergi hercegnő volt, vallására nézve evangélikus, ezen belül a pietista irányzat követője. Miután 1819-ben házasságra lépett a náddal, és Magyarországra költözött, egyre növekvő aggodalommal szemlélte a magyarországi protestantizmus ügyét. Amint azt szűkebb körben többször is elmondta: éveken át imádkozott a magyarországi lelki ébredésért – azért, hogy élő hitű, krisztocentrikus lelkipásztorokkal ajándékozza meg Isten a magyar népet; különben féltő, hogy egy-két emberöltő után a magyar protestantizmus létezése is kérdésessé válik.³ Ezzel összefüggő kérdés volt az is, hogy ki lesz a nádorné udvari lelkésze. Christóffy István, Wimmer Gottlieb Ágoston és Bauhofer György közül Mária Dorottyanak – noha egyébként mindhármukat a „kereszt prédikátorának” tartotta, és igen jó véleménye volt róluk – végül az utóbbira esett a választása, és így az 1840-es évektől kezdve Bauhofer is tevékenyen közreműködött a megújulásban. Mindemellett a főhercegné maga is komoly Biblia-olvasó volt, és katolikus vallású férjét is rávette, hogy együtt olvassák az Igét.⁴

A Brit és Külföldi Bibliatársulatnak el is kelt a felsőbb helyről jövő segítség, mivel a Habsburg-udvar és a katolikus egyház továbbra is ott gátolta a munkáját, ahol csak tudta. Ennek ellenére 1840-ben már egy több mint kétszáz főből álló elosztói hálózat működött az országban. A hálózat megszervezésében – Mária Dorottya segítségével mellett – oroszánrészt vállalt a már említett Wimmer Gottlieb Ágoston evangélikus lelkész, akit voltaképp az első hazai Biblia-árusnak tekinthetünk. Különös módon nemesek is részt vettek a terjesztés előremozdításában, például gróf Zay Károly vagy Pulszky Ferenc.

Új lendületet adott a munkának a Skót Misszió letelepedése Budapesten. 1841-től a skót államegyház, a Church of Scotland misszionáriusokat küldött az országba,⁵ és nekik kifejezett céljuk volt a zsidókért végzett munka, az evangélium terjesztése a zsidóság irányába. Ezenkívül azonban nyitottak voltak a hazai protestantizmus ügyének felkarolására is, így szándékaik találkoztak Mária

Dorottya elképzeléseivel. A nádorné őket is komoly támogatásban részesítette, és egyben védelmet is nyújtott nekik – többek között hatástalanította a titkosrendőrség és a katolikus egyház felől érkező feljelentéseket. A Skót Misszió pedig eredményes munkát végzett a zsidóság körében – nem kis mértékben azért, mert egy igen egyszerű és hatékony, a Biblia által is javasolt módszert alkalmaztak: az áttért zsidókat azonnal munkába állították. Megbízták őket azzal, hogy amint Pál apostol, a megtérésük után ők is menjenek el a saját népük közé, és beszéljenek arról az örömhírről, amit megértettek. Így jutottak el a zsinagógákba, ahol lehetőségük nyílt a kiadványaik terjesztésére. Az iratterjesztést természetesen több esetben is akadályozták a helyi hatóságok – egy feljegyzés szerint egyszer az összes terjesztőt bebörtönözték Pesten.⁶

Néhány szót a példányszámokról: a Brit és Külföldi Bibliatársulat 1842-ig 54 500, 1844-ig 80 ezer Bibliát vagy Újszövetséget terjesztett el. 1848-ig a társulat kőszegi nyomdájában 13-szor adták ki a Bibliát, és 25 alkalommal az Újszövetséget – Mária Dorottya jelentős anyagi segítségével. Az 1848-ig forgalomba került összes kiadvány példányszáma összesen 337 960 volt.⁷ Ezek – az akkori viszonyokat, például az analfabétizmus nagy arányát is figyelembe véve – hatalmas számok. Az 1848 előtti növekedés pedig ugrásszerű volt, ami mutatja, hogy mennyire nagy igény volt ezekre a kiadványokra. Ezek a művek pedig felkeltették az érdeklődést a Biblia-körök iránt, amelyből szintén működött néhány Budán.⁸

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején a misszionáriusok örültek a kivívott eredményeknek, és annak, hogy végre szabadon folytathatják a tevékenységüket. 1848-ból való az egyik skót misszionárius, William Wingate érdekes feljegyzése: „A birodalmak megrázkódtatása és a királyságok elvettetése közepette, amelyek hosszú ideig egyesültek, hogy az Antikrisztus bálványimádó rendszerét fenntartsák majdnem 1260 éve Európa nagy része felett – Európa még mindig ennek a lélekromboló tévedésnek a kötelékében van.”⁹ Ez a mondat is jelzi, hogy a 19. század elején induló európai, majd az ennél mintegy negyedszázaddal későbbi amerikai adventmozgalom hatása nem elhanyagolható. Ez a mozgalom figyelt fel a Dániel és Jelenések könyvében összesen hétszer előforduló 1260 éves próféciára, amelyre Wingate is hivatkozik.

1848/49-ben a Biblia-terjesztés még erőteljesebben folytatódott.¹⁰ A

szabadságharc ideje alatt a reformátusok, evangélikusok és baptisták együttműködtek az iratterjesztés munkájában. Bauhofer egyik templomában létrehoztak egy Biblia-lerakatot, így még szervezettebben tudták ellátni a feladatukat. Az iratterjesztés ebben az időben sem volt veszélytelen vállalkozás, hiszen a Habsburg-udvar a felforgató tevékenység egyik melegágyának tartotta ezt a protestáns kezdeményezést – de a komolyabb retorziót sikerült elkerülniük. Igaz, 1848. szeptember 6-án a brit állampolgároknak el kellett hagyniuk Pestet, így a Skót Misszió tagjainak is távozniuk kellett. A szabadságharc leverése után a munka új lendületet vett, és egészen 1852-ig még több kiadványt tudtak elterjeszteni a misszionáriusok. A kedvezőtlen politikai körülmények ellenére ezt az időszakot tekinthetjük a munkájuk csúcspontjának. 1852-re aztán a Biblia-terjesztést az államhatalom teljesen felszámolta, és 1861-ig nem is engedélyezték a Brit és Külföldi Bibliatársulat tevékenységét.¹¹ Időközben a nádorné által nyújtott védelem is megszűnt, mivel József nádor 1847-ben elhunyt, Mária Dorottya pedig Bécsbe rendelték. Az elterjesztett Szentírásokat és traktátusokat azonban már nem lehetett visszavonni, ezek csendben tovább végezték munkájukat.

Jegyzetek

1 Péter Katalin: A bibliaolvasás mindenkinek szóló programja Magyarországon a 16. században. *Századok*, 1985/4.

2 Kovács Ábrahám: A protestáns Biblia- és iratterjesztés kezdetei Magyarországon 1811-1851. A budai Habsburg-udvar, a pesti reformátusok és zsidók és az angol evangélikalizmus együttműködése I. *Református Egyház*, 2009/2., 37.

3 Fabiny Tibor: *A Magyarországi Evangélikus Egyház rövid története*. Budapest, 1997, 56.

4 Uo., 57.

5 Id. Fabiny Tibor: *Kincs a cserépedényben. Bauhofer György élete 1806-1864*. Budapest, 2000, 50.

6 Kovács Ábrahám: i. m., 40.

7 Kovács Ábrahám: i. m., II. *Református Egyház*, 2009/3., 63.

8 Fabiny Tibor: i. m., 58-59.

9 Kovács Ábrahám: i. m., 64.

10 1848-ban a híres Landerer és Heckenast nyomda is kiadott egy hitmélyítő művet: David Bogue: *Az Újtestamentum isteni tekintélyéről*. Pest, 1848.

11 Kovács Ábrahám: i. m., 65.